

11.4 Shrnutí

Dvanáct zásad multikulturní filosofie sociální vědy:

1. Dejte si pozor na dichotomie. Vyhybejte se škodlivým dualismům. Myslete dialekticky.

Sociální myšlení vychází většinou z protistojných kategorií – Já v. Jiný, jednotlivé v. univerzální, subjektivita v. objektivita, vlastní skupina v. cizí skupina, civilizovaný v. primitivní, muž v. žena, homosexuál v. heterosexuál, běloch v. černoch. Stejně dualistické myšlení znehodnocuje metateorie ve filosofii sociální vědy: atomismus v. holismus, příčina v. význam, interpretativní sociální věda v. kauzální sociální věda, historismus v. nomologismus, narativní konstrukcionismus v. narativní realismus. Takové myšlení přeje mentalitě typu „buď a nebo“, kde jedna kategorie vylučuje svůj údajný protiklad. Řada kategorií je ale proměnlivá a otevřená. Jedna strana dichotomie často závisí na straně druhé a odvolává se na ni – v takovém případě se dichotomie ruší. Nežrádka je tomu tak, že nějaká entita spadá do obou kategorií, že jedna kategorie postupně přechází ve svůj údajný protiklad nebo že binární alternativy vycházejí z mylných předpokladů, které omezují sféru možných voleb.

2. Neuvažujte o jiném člověku jako o Jiném. Podobnost a rozdílnost chápejte jako spřízněné pojmy, které se navzájem předpokládají.

Je velmi snadné zveličovat rozdíly mezi Já a jinými, mezi námi a jimi, mezi členy a nečleny. Stejnost a jinakost se však potřebují. Tím, čím jsme, jsme díky vztahům s jinými; veškerá osobní identita má ve skutečnosti zásadně dialogickou povahu. Nerozumíme-li jiným, nemůžeme rozumět sobě, a rozsah sebe-vědomí je dán rozsahem našeho poznání jiných. Máme-li jiné označit za odlišné, je třeba abychom uvedli také to, v čem jsou podobní.

3. Překročte falešnou volbu mezi univerzalismem a partikularismem, asimilací a separací. Nesnažte se překonávat ani upevňovat rozdíly a místo toho pomocí těchto rozdílů rozvíjejte interakci s těmi, kdo se odlišují, abyste se neustále vzájemně učili a rostli.

Dichotomie jednotlivé (ve významu toho, v čem se lidé liší) a univerzální (ve významu toho, co je všem lidem společné – „prostě lidské“) je zavádějící. V tomto pojetí se zdají být jedinými alternativami asimilace (v níž se rozdíly stírají a ke slovu přichází

jen to, co je obecně lidské) a separace (v níž se rozdíly zvýrazňují a zachovávají a vyzvedává se jednotlivé). To je ale falešná volba. Univerzální existuje pouze v jednotlivostech a skrze ně, „lidské“ pouze v jednotlivých lidech. Na druhé straně jednotlivost nikdy není pouhou jednotlivostí od jiných jednotlivostí naprosto odlišnou; jednotlivosti vyjadřují, co je lidské individuálním způsobem, i když žádná jednotlivost sama o sobě nevyčerpává význam „lidského“.

Představa univerzálního zvěčňuje, co je nestálé a proměnlivé. Univerzální existuje v otevřené a měnící se množině konkrétních ztělesnění, z nichž každé rozšiřuje svůj obsah a rozsah. Mluvit o univerzálním jako o nějaké věci je tedy zavádějící. Jinak řečeno „prostě lidské“ není jen to, co je všem lidem společné; také rozdíly mezi lidmi vyjadřují jejich lidství a „lidské“ nově rozšiřují. V každém jednání a vztahu se lidé podílejí zároveň na univerzálním i jednotlivém.

4. Myslete procesuálně, nikoli substančně (tj. z hlediska dějovosti, kterou lze vyjádřit slovesy, spíše než z hlediska statického trvání, které postihují podstatná jména). Jako neodmyslitelný prvek zahrňte do všech sociálních entit čas. Vnímejte všude pohyb – transformaci, vývoj, změnu.

Sociální myšlení často reifikuje činnosti a procesy, dělá z nich věci s pevně danou identitou: „toto“ Já, „tato“ společnost či kultura jsou chápány jako objekty s jasně určenými hranicemi a pevnými strukturami. To povzbuzuje spíše k synchronnímu než diachronnímu chápání sociálních interakcí a praktik. Sociální a psychické entity jsou ale aktivity, ne věci. Proto se lépe než podstatnými jmény popisují slovesy. Mluvíme o lidských bytostech, jako by to byly kameny, a ne nepřetržité procesy činnosti, a zapomínáme, že podstatné jméno bytost se odvozuje od slovesa být.

5. Trvejte na aktivním přístupu těch, které zkoumáte.

Výrazy kulturního a sociálního života jsou výsledkem působení jednajících lidí, nikoli pasivních objektů nebo koleček mechanického systému. Členové sociálních skupin nepředstavují navzájem zaměnitelné jednotky, jejichž chování pouze plní jisté sociální funkce či role v „systému“. Kultura netvaruje ty, kteří ji ztělesňují, jako forma těsto a společnost nedeterminuje své členy tak jako kotel teplotní výkon. Lidé si svou kulturu přivlastňují, nereprodukcují ji. Stará pravidla uplatňují v nových situacích a při tom tato

pravidla mění; dávají nový smysl starému, vytvářejí nové. Učí se, přizpůsobují, mění, tvoří.

6. *Nezapomínejte, že aktéři mohou být aktéry jenom díky své situovanosti v systémech, které je zároveň zmocňují i omezují.*

Jednající lidé se nevznášejí ve vzduchoprázdnu. Bez své kultury by ani neexistovali, ani by neměli žádnou schopnost. Jsou také svázáni všemožnými omezeními ze strany jiných a ze strany systému významů a moci, v němž myslí a žijí. Kultura a společnost omezují a umožňují zároveň – a někdy umožňují tím, že omezují.

7. *Ať už se snažíte pochopit jakékoli jednání nebo jeho výsledek, vždy počítejte s tím, že se za ním skrývá více poznání.*

Vykladači by rádi dospěli k definitivnímu výkladu. Význam jednání a jeho výsledků (textů, budov, institucí atd.), o které se zajímají, by chtěli stanovit jednou provždy. Někteří se snaží toto přání uskutečnit tím, že odkrývají, jaký význam mělo jednání se svými výsledky pro svého původce. Ale i když odhalíme záměry jiných, vždy je třeba tyto záměry převést do jazyka, který je smysluplný pro vykladače, a jak se mění vykladači, mění se i tento jazyk. Interpretace navíc nemůže končit u záměrů původce. Význam intencionálních entit souvisí také s jejich důležitostí, která vyvstává z interakce mezi nimi a jejich vykladači. Význam sám se tedy v čase mění.

8. *Nepojímejte společnosti jako integrální, navzájem oddělené monády a jiné lidi jen jako příslušníky určité kultury či skupiny. Všimněte si hranic, na nichž se různí lidé navzájem obrušují a mění. Soustřeďte se na míšence všeho druhu. Věnujte pozornost vnitřnímu napětí, odporu, boji, neschopnosti centra ustálit a kontrolovat lidi na periferii. Ve všem hleďte nejednoznačnost, rozpolcenost, rozpornost.*

Kouzlo jasnosti, danosti, řádu je v sociální vědě velkým pokušením. Sociální vědci se někdy snaží odhalit podstatu toho, co zkoumají, a doufají, že je to dovede k pravému pochopení. Zejména se stávají obětí rovnice jedna kultura = jedna společnost = jeden soubor konstitutivních významů, tedy představy společnosti jako „organické jednoty“. Tato představa je však mylná. I pro ty navenek nejvíce homogenní společnosti jsou příznačné důležité vnitřní rozdíly (náboženské, pohlavní, třídní, kastovní, etnické atd.). I na ty nejizolovanější společnosti působí cizí vlivy (zejména dnes, v podmínkách globální ekonomiky a kulturní ekumeny).

9. *Bud'te si vědomi role, již ve vašich možnostech hraje minulost.*

Nezapomínejte ale, že také vy děláte z minulosti to, co je.

Minulost není minulostí: žije v přítomnosti, ve zdrojích, které svým nositelům skýtá tradice, v následcích, které doznívají ještě dlouho po původní události, v mysli sebe-vědomých bytostí, které chtějí poznat, kdo jsou, prostřednictvím pochopení toho, odkud přicházejí, a v genetických vysvětleních sociálních vědců a historiků. Minulost se tak mění spolu s přítomností. Ani přítomnost není pouhou přítomností: každé jednání, má-li být vůbec jednáním, předjímá očekávaný výsledek a ohlíží se zpět k tomu, co mu předcházelo, aby v tom našlo motivaci. Přítomnost tedy v sobě obsahuje minulost a budoucnost.

10. Vsímejte si historické a kulturní zakotvenosti sociálněvědného poznání. Počítejte s tím, že naše dnešní znalosti zastarají v důsledku konceptuálních i jiných změn v našem životě i v životě těch, které studujeme.

Jiným velkým pokušením sociální vědy je aspirace na univerzálnost, stejnost a opakování. Za úspěšné vysvětlení se v tomto ohledu pokládá odhalení neustále se opakujících kauzálních vzorců, obecných zákonů, základních pro lidstvo jako celek (tak trochu na způsob zákonů nebeské mechaniky). Jenomže generalizace o intencionálně popsanych intencionálních jevech mají nutně historickou povahu a obecné zákony lidského chování, které lze objevit, budou nevyhnutelně tak abstraktní, že na většinu z toho, co chce sociální věda vědět, se jimi nebude dát odpovědět.

11. Neskrývejte se za iluzorní fasádu neutrality, abyste sebe nebo jiné přesvědčili o své objektivitě. Hlaste se k intelektuální výbavě, již si do studia jiných přinášíte; dávejte si pozor na to, jak měníte ty, s nimiž jste v interakci, a své hodnocení toho, co dělají jiní, uvádějte explicitně. Vždy to ale dělejte v souladu s co nejpečlivěji zjištěnými fakty a s odpovědností vůči těm, pro které a o nichž píšete. Vyhledávejte kritiku.

Objektivita vědy se zpravidla definovala jako odstup vědců od studovaného jevu – odstup fyzický, který má zamezit rušivému zasahování do jeho průběhu; citový a hodnotový, který má zajistit neutrálnost, a intelektuální, který má odstranit předsudky. Tato koncepce objektivitě je už však zastaralá. Nemůže proběhnout žádné sociálněvědné zkoumání, které by nevyužívalo předchozích pojmových prostředků; každý etnografický výzkum znamená interakci pozorovatelů a pozorovaných a jejich vzájemné ovlivnění;

neutralita může často vyloučit kritické soudy, které jsou pro pochopení jiných nezbytné. Objektivita vyžaduje poctivost a odpovědnost, nikoli neutralitu; je to způsob vedení zkoumání, nikoli zrcadlení Reality, jaká je.

12. *Přijímat a oslavovat rozdílnost nestačí. Aktivně se s jinými střetávejte.*

Zastánci multikulturalismu často tvrdí, že vědecké zkoumání jiných povede k úctě k těm, kdo jsou odlišní – k uznání integrity cizího způsobu života a oslavě jeho rozdílnosti. To je ale příliš statický a odtažitý postoj. Za prvé, odlišnosti mezi „my“ a „oni“ jsou zaměnitelné, relativní a dynamické. Za druhé, nelze přijmout všechno, co jiní dělají (stejně jako nelze akceptovat všechno, co děláme „my“). Porozumění někdy vyžaduje, abychom je či sebe hodnotili kriticky. A to, co od nich získáváme, by se nemělo omezovat na pouhé „uznání“: když jiným začínáme rozumět, otevíráme si možnost něco se o nich a o sobě dozvědět, ptát se a půjčovat si, spojovat se s nimi a nakonec měnit a rozšiřovat obzory sobě i jim.

Uznání, souhlas, shoda – nic z toho není cílem. Cílem sociální vědy chápané z multikulturní perspektivy je interakce a růst.

Další četba

Tuto kapitolu v důležitém ohledu inspiroval Kegan (1982).

Antidualistická, dialektická pozice doporučená v této kapitole vychází z Deweyho (viz Dewey, 1938 a Bernstein, 1966) a také z Hegela (viz Hegel, 1977 a Taylor, 1975). Viz též Bernstein (1971), Putnam (1978, 1981 a 1992, část II) a Rorty (1991). Psychické dimenze a požadavky nezbytné pro dialektické myšlení uvádí Basseches (1984). Na ekonomické plánování to zajímavě aplikuje Senge (1990). Rich (1979) nabízí provokativní feministickou rekonstrukci výchovy a racionality v interakcionistickém, dialektickém duchu.

Dalším zdrojem nedualistického myšlení je poststrukturalismus věnující se dekonstrukci binárních protikladů, které nahrazuje otevřenými poli „kontroverze“. Viz Lyotard (1984), Derrida (1973a, 1973b, 1981), Rosenau (1992) a Seidman (1994).

K diskusi o multikulturalismu viz eseje sebrané v Lemert (1993, zvláště část V) a Goldberg (1994). Viz též Said (1978 a 1993), Appiah (1992), Anzaldúa (1987), West (1993), Weeks (1991) a eseje sebrané v Fuss (1991)

a Ferguson, Gever, Minh-ha a West (1990).

O nebezpečích multikulturalismu pojednává Schlesinger (1992) a skvělým způsobem pak Finkielkraut (1995).

Politickým významem rozdílnosti se zabývají Taylor (1992), Young (1990), Benhabib (1992) a Walzer (1992 a 1994).

MacIntyre (1982) rozebírá hraniční status lidí ve dvou soupeřících lingvistických komunitách, problémy překladu a možné způsoby řešení těchto problémů.

S interakcionistickým přístupem se lze setkat v různých sociálních vědách. Klasickým pokusem popsat genderové rozdíly v morálním myšlení tak, aby byly plně doceněny, a přitom překročeny, je Gilligan (1982). (Za zmínku stojí, že tato práce se vždy nechápe tímto způsobem a že někteří v ní vidí návrh alternativy, která je úplně jiná než dominantní maskulinní způsob morálního myšlení. Myslím, že jde o dualistický výklad nedualistického díla.) K interakcionistickému přístupu velmi inklinují práce antropologa Marshalla Sahlins (1985 a 1995). Sahlins studuje, jak se konceptuální schémata a sociální praktiky jednoho lidu mění s novými setkáními, zejména s příchodem koloniální moci. Goehr (1999) interakcionistický způsob myšlení zajímavě aplikuje na zkušenost s exilem, zejména skladatelů nucených emigrovat za druhé světové války. K dekonstrukci kategorie „žena“ viz Butler (1990). Strategii, již uplatňuje Butlerová – otevírání, zpochybňování a vyvracení tradičních kategorií ve snaze najít nové možnosti forem aktivity, vztahů a identity –, pokládám za sociální analýzu provedenou v rámci interakcionistické perspektivy.

BIBLIOGRAFIE

- Aboulafia, Mitchell, 1986, *The Mediating Self. Mead, Sartre and Self-Determination*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Alexander, J. a Seidman, S. (ed.), 1990, *Culture and Society. Contemporary Debates*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Althusser, Louis, 1970, *For Marx*, přel. Ben Brewster, Vintage Books, Random House, New York. Franc. orig. *Pour Marx*, 1965.
- Anscombe, G. E. M., 1957, *Intention*, Blackwell, Oxford.
- Anzaldúa, Gloria, 1987, *Borderlands/La Frontera. The New Mestiza*, Spinsters/Aunt Lute, San Francisco.
- Appiah, Kwame Anthony, 1992, *In My Father's House. Africa in the Philosophy of Culture*, Oxford University Press, Oxford.
- Ashmore, Malcolm, 1989, *The Reflexive Thesis*, University of Chicago Press, Chicago.
- Aune, Bruce, 1977, *Reason and Action*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.
- Bailey, F. G., 1969, *Straggems and Spoils*, Blackwell, Oxford.
- Barnes, Annette, 1989, *On Interpretation*, Blackwell, Oxford.
- Barta, Roger, 1994, *Wild Men in the Looking Glass*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan.
- Barth, Frederik, 1959, *Political Leadership among the Swat Pathans*, Athlone Press, London.
- Basseches, Michael, 1984, *Dialectical Thinking*, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey.
- Bauman, Zygmunt, 1976, *Towards a Critical Sociology*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Beattie, John, 1964, *Other Cultures*, The Free Press, New York.
- Becker, Ernest, 1973, *The Denial of Death*, The Free Press, New York.
- Becker, Gary, 1976, *The Economic Approach to Human Behaviour*, University of Chicago Press, Chicago.
- Beer, Samuel, 1965, *Modern British Politics*, Faber and Faber, London.

Překlad originálu do českého jazyka a jeho vydání financovala Nadace Open Society Fund Praha a Open Society Institute Budapest.

klíčová slova: sociální vědy, multikulturní přístup, filosofie současná

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)**, Praha 2002.
Vydání první.

Z anglického originálu *Contemporary Philosophy of Social Science. A Multicultural Approach*, vydaného v nakladatelství Blackwell Publishers, Oxford 1999, přeložila Jana Ogrocká.

Ediční řada Studijní texty, 24. svazek. Redigují Alena Miltová a Jiří Ryba
Odpovědná redaktorka Alena Miltová.

Návrh obálky, grafická úprava a sazba studio Filipdesign.cz.

Vytiskl ÚJI, a.s., Elišky Přemyslovny 379, Praha 5-Zbraslav.

Adresy vydavatelů:

Alena Miltová, Rabyňská 740/12, Praha 4-Kamýk.
Jiří Ryba, U Národní galerie 469, Praha 5-Zbraslav.

Adresa nakladatelství:

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
Jilská 1, 110 00 Praha 1.
<http://slon.icom.cz>

Copyright © Brian Fay 1996

This right of Brian Fay to be identified as author of this work has been asserted in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988.
All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

Translation © Jana Ogrocká 2002

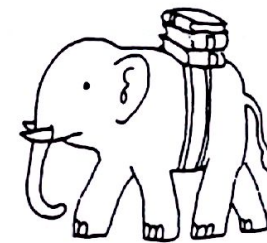
ISBN 80-86429-10-5

Brian Fay

SOUČASNÁ FILOSOFIE SOCIÁLNÍCH VĚD

Multikulturní přístup

přeložila Jana Ogrocká

STUDIJNÍ TEXTY
PRAHA 2002

OBSAH

Poděkování	9
Úvod: <u>Multikulturní přístup k filosofii sociálních věd</u>	11
1. <u>Musíme být tím, koho chceme znát?</u>	21
1.1 Solipsismus	21
1.2 Poznání a sdílení zkušenosti	25
1.3 Poznání a bytí	30
1.4 Poznání a význam	38
1.5 Shrnutí	41
2. <u>Potřebujeme jiné, abychom byli sami sebou?</u>	45
2.1 Atomismus	45
2.2 Substantivní Já	48
2.3 Já a Jiní	56
2.4 Shrnutí	64
3. <u>Dělají z nás to, co jsme, naše kultura nebo společnost?</u>	67
3.1 Holismus	67
3.2 Rozdílnost a skupinová příslušnost	71
3.3 Kultura	72
3.4 Společnost	82
3.5 Determinace a aktivní přístup	85
3.6 Shrnutí	88
4. <u>Žijí lidé různých kultur v různých světech?</u>	93
4.1 Perspektivismus	93
4.2 Relativismus	98
4.3 Argumentace překladem	104
4.4 Shrnutí	111
5. <u>Musíme předpokládat, že jsou jiní racionální?</u>	115
5.1 Racionalismus	115
5.2 Důvody a příčiny	119
5.3 Důvodová vysvětlení a iracionální jednání	122

5.4 Racionalita v důvodových vysvětleních	128
5.5 Princip humanity	129
5.6 Shrnutí	135
<u>6. Musíme jiné chápat z jejich vlastního hlediska?</u>	137
6.1 Interpretativismus	137
6.2 Kauzalita	145
6.3 Kompetence	149
6.4 Kritika	154
6.5 Shrnutí	160
<u>7. Je význam chování jiných dán tím, co tímto chováním míní oni?</u>	165
7.1 Intencionalismus	165
7.2 Gadamerovská hermeneutika	171
7.3 Dvě dimenze významu	177
7.4 Shrnutí	182
<u>8. Je naše chápání jiných nezbytně historické?</u>	187
8.1 Nomologismus	187
8.2 Zákony v sociálních vědách	192
8.3 Nedostatky nomologických vysvětlení	200
8.4 Historismus	204
8.5 Nedostatky genetických vysvětlení	206
8.6 Shrnutí	209
<u>9. Žijeme příběhy, nebo je pouze vyprávíme?</u>	213
9.1 Narativní realismus	213
9.2 Narativní konstruktivismus	227
9.3 Narativismus	231
9.4 Shrnutí	234
<u>10. Můžeme jiným rozumět objektivně?</u>	237
10.1 Objektivismus	237
10.2 Falibilismus	243
10.3 Kritická intersubjektivita	251
10.4 Odpovědnost	256
10.5 Shrnutí	260

11. <u>Závěr: Čemu nás může naučit multikulturní filosofie sociálních věd?</u>	265
11.1 Ohlédnutí za škodlivými dualismy	265
11.2 Interakcionismus	270
11.3 Rekrutovatelnost a osobní nasazení	278
11.4 Shrnutí	285
Bibliografie	291
Rejstřík	315